

MATERJAŁY I NOTATKI ETNOLOGICZNE.

Nazwy krów w początkach XVIII wieku.

W poprzednim zeszycie „Ludu“ podał p. JULJUSZ ZBOROWSKI kilkadziesiąt nazw krów z XVIII w. W uzupełnieniu ogłoszonego materiału podajemy poniżej szereg nazw krów na podstawie rękopisu, udzielonego mi łaskawie przez WITOLDA KS. CZARTORYSKIEGO właściciela dóbr Pełkinie.

Rękopis oprawiony, 31 × 21 cm, grzbiet skóra, okładka tekturowa cokolwiek uszkodzona (w czasie inwazji rosyjskiej w Jarosławskim), na niej naklejono współcześnie kartkę z napisem: Inwentarz hrabstwa Jarosławskiego Anni 1724 Nr. 3. Rękopis zresztą bardzo dobrze zachowany, pismo czytelne, wyraźne, zdradza dwa charaktery.

Rękopis obejmuje 100 kart obramowanych lecz niepaginowanych. Na drugiej karcie jest pod znakiem krzyża następujący tytuł pisany drukiem: „Inwentarz hrabstwa jarosławskiego, dziedzicznych dóbr Jaśnie Oświeconych Księżąt Ich Mciów Sanguszków na Wiśniczu, Jarosławiu i Tarnowie, hrabiów, marszałków nadw. Wielk. Xstwa Litt. na dyspozycję skarbową de novo in fundo spisany i werifikowany: Die 12 Junii Ann. d. „1724“. Na dole dopisek: „Do szufflady Jarosław“.

Na drugiej stronie tejsze karty napis: Attinentia całego hrabstwa jarosławskiego, miasta Jarosławia z przedmieściami połowa, wsi Pełkinie z folwarkiem, Wólka Pełkińska, Majdan, Leżachów z folwarkiem, Kostków folwark, Wola czerwona, Manastyr, Nielipkowice, Wiązownica z folwarkiem, Szusko ¹⁾ (!) z folwarkiem,

¹⁾ Szusko bywa różnie pisane: Szusko, Szufsko, Szuwsko.

Tarnawice folwark bywał, Szwedzi go spalili. Insze attinentia hrabstwa tego: osobliwym subjacent kontraktom.

Wierzbno z folwarkiem i Wólka Buchowska in possessione Imci Pana Illiaka, miecznika braclawskiego, Ryszkowa Wola i Makowisko in poses (io) ne Imci P. Łazowskiego, Piwoda z folwarkiem in po (se) ssione z folwarkiem in pos (essio) ne tegoż Imci.

W górze, na wewnętrznej stronie tylnej okładki jest dopisek: „Inwętarz Korniatowskiego“.

Na kartach 30 — 33 są spisy bydła pięciu obór, ujęte w tabelki, a mianowicie: Pełkińskiej (skrót P), Leżachowskiej (skrót L), Kostkowskiej (skrót K), Wiązownickiej (skrót W) i Szufskiej (skrót S). Przy każdej sztuce bydła podają jeszcze bliższe określenia w skrótach: c. cielna, j. znaczy jałowa. W nagłówku każdej z tabelki jest napis: krowy pożytkowe¹⁾.

W Pełkiniach jest 19 krów i jeden stadnik szary,

w Leżachowie jest 20 krów i jeden stadnik czarny sam przez się,

w Kostkowie jest 12 krów i jeden stadnik,

w Wiązownicy jest 20 krów,

w Szufsku jest 20 krów i jeden stadnik czerwony.

Nazwy krów podają w alfabetycznym układzie, gwiazdkami oznaczam te nazwy krów, których nie zawiera spis, podany przez p. ZBOROWSKIEGO; takich jest jednakże łącznie tylko dziewiętnaście.

1. Biedrawa,	czerwona pstra j. (W).
”	druga szarniasta j. (S).
”	płowa łysa j. (S).
”	pstra w. (P).
”	szada, łysa pod brzuchem biała c. (L).
*2. Bielawa,	biała sama przez się j. (S).
”	biała, głowa czarna j. (W).
”	biała, płaty czarne na szyi j. (P).
”	na szyi i głowie czerwona j. (P).
3. Boczuła,	boczata czerwona c. (P).
”	czarno boczata c. (W).
”	płowa boczata c. (L).
”	czerwona boczasta c. (L).

¹⁾ Przy 11-stu sztukach nie ma żadnego określenia, przypuszczalnie są to sztuki cielne. (Przyp. aut.)

- *4. Brzezata, czarna brzeziasta j. (W).
 5. Brzezawa, czarno brzeziasta, ślepa j. (L).
 „ pstra gniada j. (S).
 6. Brzezula, czarno brzeziasta j. (P).
 „ czarno pstra c. (K).
 7. Bystrocha, czarno pstra j. (P).
 „ płowa pstra j. (W).
 *8. Cisiuła, czarna na grzbiecie i pod brzuchem biała j. (P).
 9. Cisula, czerwona pstra j. (W).
 10. Czarnucha, szada bez odmiany j. (L).
 „ czarna wszystka c. (P).
 „ czarna sama przez się (S).
 „ czarna sama przez się j. (S).
 „ czarna sama przez się j. (W).
 11. Gniadula, gniada pod brzuchem biała c. (K).
 „ gniada pod brzuchem biała c. (L).
 „ druga gniada c. (L).
 „ sada sama przez się (S).
 „ czarna (S).
 „ gniada sama przez się c. (W).
 12. Gwiazdula, czarna j. (W).
 *13. Hałocha, czarna bez odmiany c. (K).
 „ czarna, gwiazdę na czole ma j. (K).
 „ czarna pod brzuchem biała (W).
 *14. Jałocha, czarna bez odmiany c. (L).
 *15. Jałowica, pstra (S).
 *16. Kalina, czerwona bez odmiany c. (K).
 „ druga gniada j. (K).
 „ czerwona bez odmiany j. (L).
 „ druga czerwona j. (L).
 „ czerwona wszystka j. (P).
 „ szada wycielona (S).
 „ płowa sama przez się (S).
 „ czerwona sama przez się (S).
 „ czerwona sama przez się j. (W).
 *17. Kociuba, czarna pod brzuchem biała j. (P).
 18. Krasula, czarna brzeziasta j. (K).
 „ czarna pstra łysa (L).
 „ płowa pstra j. (W).

- *19. Kudłocha, szada w. (P).
 ” sada łyśa (S).
 ” gniada j. (S).
 20. Kwiatula, szada pstra łyśa c. (L).
 *21. Łysonia, czarna łyśa c. (L).
 ” druga czerwona łyśa j. (L).
 ” czarna łyśa c. (P).
 ” czarna łyśa j. (P).
 ” czarna łyśa j. (W).
 ” czyrwona łyśa (S).
 ” czarna łyśa (S).
 ” czarna łyśa j. (S).
 *22. Malina, czerwona c. (K).
 23. Małocha, czarna wszystka (P).
 ” gniada j. (K).
 ” gniada j. (W).
 *24. Marcula, czerwona bez odmiany c. (L).
 *25. Murdzocho, czarna wszystka j. (P).
 26. Niedziocho, czerwona j. (K).
 ” płowa z Kostkowa j. (L).
 *27. Niedzicha, gniada bez rogów j. (W).
 28. Piętocho, szada bez odmiany c. (P).
 *29. Pieszczocho, czarna sama przez się c. (W).
 *30. Płowucha, płowa bez odmiany c. (K).
 ” szada j. (K).
 ” płowa bez odmiany c. (L).
 ” płowa w. (P).
 ” płowa wszystka j. (P).
 ” wszystka płowa c. (P).
 ” płowa sama przez się j. (S).
 *31. Rusana, z płowa gniada w. (W).
 32. Rużana, czerwona, łyśa (S).
 33. Sadula, sada (S).
 ” płowa bez odmiany c. (L).
 34. Siwula, siwa bez odmiany j. (L).
 ” siwa sama przez się j. (W).
 *35. Srokula, czerwona pstra j. (W).
 *36. Szadula, szada bez odmiany c. (L).
 *37. Wiśniocho, gniada j. (W).

Poniżej tabelk z krowami są spisy, obejmujące przychówek. I tak w *Pełkiniach* z r. 1723 ciołek gniady sam przez się, jałozka czarna sama przez się i jałozka czarna łyśa.

Obok zestawienie trzody chlewnej: samica stara prośna, samiczek rocznych trzy, wieprzek roczny i knurek roczny; nadto drób folwarczny: gęsi starych z gąsiorem 16, kur prostych z kogutem 30.

W *Leżachowie*: młodzież na folwarku:

byczek czerwono srokat. An. 1722

jałówka czarn. sama eodem 1722

byczek gniad. łyśy An. 1723

byczek czarny łyśy An. 1723

byczek czerw. srokaty An. 1723

byczek szady kupny

cieliczka gniada, gwiazdeczka na czole i zadnich udach płaty białe.

Drób chliwny: samica stara, wieprzków roczniaków 3, świnek roczniaczek 3, wieprzków półrocznych 4 (?) świnek półrocznych 2.

Drób folwarczny: gęsi starych z gąsiorem 16, kur prostych z kogutem 30.

W *Kostkowie*: przychówek An. 1723

jałówka boczata, jałówek dwie czerwonych łyśych i byczek czarny sam przez się.

Drób chliwny —

Drób folwarczny: gęsi starych z gąsiorem Nr. —¹⁾
kur prostych z kogutem Nr. —¹⁾.

W *Wiązownicy*: Młodzież na teje oborze:

jałówek dwie, byczek jeden.

Drób chliwny: samica stara, świnek rocznych 3, wieprzów i knurek 3, prosiąt małych 5.

Drób folwarczny: gęsi starych z gąsiorem Nr. 16, kur prostych z kogutem Nr. 30.

W *Szujsku*: młodzież An. 1723

byczek biały, byczek gniady sam przez się, byczków trzech późniejszego przychowku, jałówek trzy z przychowku An. 1723.

Drób chliwny: samiczek rocznych 5, knurów 2, prosiąt jesiennych 6.

¹⁾ Brak liczb w rękopisach.

Drób folwarczny: gęsi starych z gąsiorem Nr. 16, kur prostych z kogutem Nr. 30.

Z powyższego wypływa, że stadnikom, nie nadawano ongi nazw, podobnie postępowano z jałownikiem (jałówki i buchajki), a także i z drobiem chlewnym t. j. trzodą chlewną. Nazwy krów, które powyżej podałem są dziś bardzo rozpowszechnione w oborach folwarcznych, a także i włościańskich nie tylko w Małopolsce ale i w innych częściach Rzeczypospolitej. Ale, niestety, do tych właściwych i odpowiednich nazw, przybyły powszechnie stosowane imiona świętych, oraz nazwiska sławnych ludzi jako nazwy krów, buchajów, koni i t. p. Temu niewłaściwemu zwyczajowi należy położyć kres.

W zakończeniu niniejszej notatki podajemy jeszcze powinności dworników i t. d., które dorzucają pewne światło na ówczesne stosunki hodowlane, a zwłaszcza na liczbę przychowywanych cieląt i prosiąt.

Powinności dworników krowy na oborze i drób folwarczny trzymających.

Wszyscy według postanowienia swojego płacić do skarbu powinni od każdej krowy całkowej po złot. dwadzieścia, a od połowniej po złot. dziesięć. Także i od gęsi każdej po złotemu i groszy 15, a od kury po złotemu.

Cisz pilno przestrzegać tego powinni, aby krowy, które miałyby być stare i do pożytku niepewne, gdy będą dobrze opasłe, na ten czas one przedawać, a na to miejsce inne kupować mają, aby i w pożytku nie miały szkody i w skarbie nie było przez to zawodu.

Cisz i koło drobiu chlewnego pilne mieć staranie powinni i jako najlepszy onego dozur aby i ten znacznie mógł się w swojej pomnażać trzodzie, gdyż bez dobrego dozoru, pospolicie wszystko ginąć musi.

Przychówek zaś od krów w całości konserwować powinni, dla pomnożenia w tym znaczniejszej role po roku obory. Prawda, że zwykli z zdechłych cieląt skurki na gurach chować i tym się samym zawsze ekuzować radzi, ale to wszystko przez niedozur i złe młodzieży wychowanie dzieje się. Trafia się i to, że czasem z przypadku odeść cokolwiek musi, albo też przez publiczną dotknięcia ręki Boskiej plagę (czego uchowaj Boże), na co dowód być pewny powinien. Jednak dla pospolitej przygody od dziesiątka krów, w skarbie przyjęto będzie cieląt troje, a siedmioro przychowku dobrze wychowywanych cieląt oddać powinni. Inaczej nie pańska, ale dozorców miała by być szkoda. Także i od tej każdej samicy chliwnej na rok przychowku oddać powinni sześcioro, to jest wieprzków cztery, a samicek

dwie. Cokolwiek zaś więcej da Pan Bóg przyplódku wszystko to za dozorcami obracać się ma, aby przynajmniej przychówek naznaczony nie drobiem żadnym puźnym prosiąt, ale najpirwsze, najroślejsze i wychowały oddawali. W czym ma tego pilno przestrzegać ordynarji na to w zamku p. pisarza prowentowego osoba i toż samo doniść Zwirzchności aby takowej swywoli niedopuszczać, gdzie idzie o prowent skarbowy.

Cisz pp. dwornicy powinni robotnika wszelkiego w polu czy to około domu szczyrze i wiernie doglądać i wszelkiej szkody pańskiej przestrzegać, ponieważ na to ordynarją dobrą i sotaria biorą“.

Szczegółowy rozbiór stosunków hodowlanych w hrabstwie jarosławskiem w początkach XVIII w. odkładamy do chwili uzyskania dalszego materiału rękopiśmiennego.

Lwów-Dublany.

PROF. DR. STEFAN PAWLIK.

Do legendy o pochodzeniu kobiety.

W niedawno wydanej broszurce: „Z motywów wędrownych pochodzenia klasycznego“ (Serja I, Poznań 1921, w „Pracach Naukow. Uniw. Pozn. Sekc. Humanist. Nr. 5“) zajmowałem się m. i. (s. 30—55) ciekawym wątkiem wędrownym, który niezależnie od tego, czy występuje on w formie legendy, związanej z postaciami Noego, Jez. Chrystusa, Św. Piotra, czy też — zupełnie bezimiennej noweli, należy w każdym razie do podań etjologicznych, gdyż stara się wytłumaczyć różnorodność typów i charakterów kobiecych przez pochodzenie ich od różnych zwierząt lub owadów. W podaniach tych Istota wyższa czasem z własnego popędu zmienia pewną ilość zwierząt w kobiety, częściej jednak czyni to na prośbę pewnego ojca, który przyrzekłszy rękę jedynej swej córki kilku starającym się, jest w kłopotcie nielada: w ostatnim wypadku te powstałe ze zwierząt kobiety są tak do owej dziewicy podobne, że ojciec sam własnej córki poznać nie może.

Wątek ten dość stary, bo znany już w XVII w. (patrz satyryczny traktat duński, omówiony przez J. BOLTEGO w „Zeitschr. d. Ver. f. d. Volkskunde“ XI s. 252—62) i zarazem dość szeroko rozpowszechniony, gdyż zaświadczony już dla Palestyny, Algeru, w Europie zaś dla Serbo-Chorwatów, Bułgarów, Czechów, Ukraińców, Litwinów (patrz wspomnianą pracę moją), przedstawia tyle punktów stycznych z bardzo popularnymi w starożytności satyrycznymi jambami na kobiety, które w VII jeszcze wieku przed